

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНДИКАТОРІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

© Фещур Р.В., Шишковський С.В., Яворська Н.Р., 2012

Проаналізовано основні визначення терміна “індикатор” як провідного вимірника структурних характеристик, функціональних властивостей соціально-економічної системи, її стану чи зміни, який використовують з метою аналізування та прогнозування напрямів її розвитку у певних умовах функціонування. Відображено відмінності між категоріями індикатор і показник. На основі дослідження наукової літератури розроблено класифікацію індикаторів з урахуванням специфіки розвитку підприємств.

Ключові слова: індикатор, показник, розвиток, класифікація індикаторів, управління розвитком.

INDICATORS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES: ESSENCE AND CLASSIFICATION

© Feshchur R., Shyshkovskiy S., Yavorska N., 2012

In the article basic determinations of term of indicator as leading measure of structural characteristics, functional properties of the socio-economic system, its state or changes, which is used to analyze and predict directions of its development in certain operating conditions are analyzed. Differences between categories indicator and index are represented. On the basis of research of scientific literature classification of indicators is worked out with taking into account specific of development of enterprises.

Key words: indicator, index, development, classification of indicators, development management.

Постановка проблеми. Управління промисловим підприємством є складним завданням, спрямованим на забезпечення стійкої виробничо-господарської діяльності, прийняття обґрунтованих маркетингових та логістичних рішень, а головне – на розвиток підприємства як цілісної відкритої економічної системи. При цьому постає багато проблем, пов'язаних з недосконалістю існуючої системи обліку та аналізу на підприємстві, надмірною кількістю показників та недовістю методів прийняття рішень на їх основі. Остання проблема має тенденцію до загострення через відсутність узагальненого підходу до аналізування звітності, який здатний надати комплексну оцінку тенденцій, прогнозне бачення та аналітичну інтерпретацію результатів з метою прийняття обґрунтованого управлінського рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До числа вітчизняних та іноземних науковців, в роботах яких висвітлена ця проблема, варто зарахувати: С. Агапцова, К. Адамса, М. Альберта, В. Блонську, П. Друкера, Б. Бачевського, А. Босака, І. Заблодську, Р. Каплана, Є. Крикавського, О. Кузьміна, В. Мельника, О. Мельник, С. Мочерного, А. Мордвінцева, Е. Нілі, Д. Нортон, Н. Подольчака, О. Раєвну, Є. Сибірську, М. Тимошук, О. Федоніна, П. Фоміна, Л. Шаховську та інших. У їхніх працях сформовано теоретичне підґрунтя визначення індикатора як відокремленої категорії від поняття “показник”. Проте недостатньо досліджено відмінності між цими категоріями і в процесі формування класифікації індикаторів не враховано специфіку розвитку, а отже, ця проблематика потребує подальшого опрацювання.

Цілі статті. Мета роботи – сформулювати визначення категорії “індикатор” на основі узагальнення наукової літератури; виокремити відмінності між індикатором та показником; розробити класифікацію індикаторів.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі набув поширення підхід до аналізування рівня розвитку підприємств за допомогою сукупності показників. Розвиток підприємства зумовлює перехід економіко-виробничої системи з одного якісного стану до іншого, отже, потребує аналізування зміни як структурних, так і динамічних параметрів потенціалу [1]. Для виконання цього завдання вітчизняні та іноземні науковці розробили різноманітні підходи, різниця між якими полягає не тільки у концепціях, але й в наборах базових показників (параметрів), на підставі яких вимірюють результати і результативність підприємств. У науковій літературі ці показники називаються індикаторами.

Не існує єдиного підходу до розуміння поняття “індикатор”, оскільки науковці дотримуються різних поглядів щодо його трактування. Так, доволі поширеною є концепція отождення індикатора з показником, якої можна дотримуватись лише, розглядаючи цю проблему на макрорівні, тоді як на мікрорівні різниця очевидна та істотна. Інша концепція полягає у відокремленні понять “індикатор” і “показник” (табл. 1):

Трактування терміна “індикатор”

Трактування терміна “індикатор” у джерелах	Стор.	Літературні джерела
Індикатор – 1. ... <i>елемент, який відображає перебіг процесів або стан об’єкта</i> спостереження, його якісні або кількісні характеристики у формі, зручній для сприйняття людиною; ...4. у системах обробки інформації – елемент даних, який запитується для з’ясування, чи задовольняється певна умова в процесі виконання машинної програми...	504	Великий тлумачний словник сучасної української мови [2]
Індикатор – ... <i>політичує потік інформації</i> у ринковій економіці і <i>знижує невизначеність</i> під час прийняття рішень...	199	Словник сучасної економіки Макмілана [3]
Індикатор – <i>цифровий показник зміни економічної величини</i> , що використовується для обґрунтування економічної політики, спрямованості розвитку економічних процесів та оцінки їх результатів	652 279	Економічна енциклопедія [4, 5]
Індикатор – <i>орієнтує економічний показник, вимірник</i> , що дає змогу з певною ймовірністю прогнозувати в якому напрямку варто очікувати розвиток економічних процесів	147 127	Тлумачний словник економіста М. Гончарова [6] та Словник сучасних економічних термінів Б.А. Райзберга [7]
Індикатор – <i>цифровий показник зміни економічних</i> (зокрема фінансових) <i>величин</i> , який використовують для обґрунтування економічної політики, спрямованості економічних процесів та оцінки їхньої результативності	288	Загородній А.Г., Вознюк Г.П. [8]
Індикатор – показник <i>основного напрямку розвитку</i> у певних умовах, що використовується у прогнозуванні	33	Семенча І.Є. [9]
Бізнес-індикатор – кількісний <i>вимірник властивостей, стану, розвитку</i> підприємства, його складових та середовища функціонування, за допомогою якого суб’єкти діагностики <i>відслідковують, аналізують та прогнозують тенденції змін</i> окремих сфер діяльності організації	47	Мельник О.Г. [10]
Індикатор – ключовий показник, що систематично відстежується, оцінюється та аналізується, який дає змогу <i>прогнозувати та відобразити тенденції розвитку</i> підприємства	233	Фещур Р.В., Самуляк В.Ю. [11]
Економічні індикатори – це такі статистичні показники, динаміка яких <i>стало відповідає зміні економічної кон’юнктури</i>	186	Грабовецький Б.Є. [12]
Економічний індикатор в широкому розумінні є описовим показником, який застосовується як <i>інструмент прогнозування і аналізу</i> умов ведення господарської діяльності	96	Голомб В. [13]
Індикатор – <i>інтегральний показник</i> (мультиплікатор), що <i>кількісно визначає якісні характеристики</i> того чи іншого процесу, плану. Індикатори визначаються як параметри меж, в контексті яких система, що включає організаційні механізми, технологічні зв’язки, матеріальні фінансові потоки, може стійко функціонувати і розвиватися	546	Воронкова В.Г., Беліченко А.Г., Попов О.М. [14]
Індикатор – <i>це показник</i> , за допомогою якого здійснюється <i>моніторинг</i> і визначається рівень прогресу щодо виконання окремих завдань стратегії та досягнення очікуваних результатів (коротко- та середньотермінових) тощо	22	Лендъел М., Винницький Б., Ратейчак Ю., Санжаровський І. [15]
Індикатор – <i>це інтегральний показник</i> (мультиплікатор), що <i>кількісно визначає якісні характеристики</i> того чи іншого процесу, стану; <i>параметри кордонів</i> , у межах яких можлива реалізація обраної стратегії розвитку підприємства	55	Агапцов С.А., Мордвінцев А.І., Фомін П.А., Шаховська Л.С. [16]
Індикатор – <i>якісно-кількісна характеристика досліджуваного процесу або явища</i> , що відображає його зміну у динаміці або відхилення від нормативного значення	65	Сібірська Є.М. [17]

Аналізуючи наведені у табл. 1 визначення, можна зробити висновок, що індикатор характеризується такими основними властивостями:

- слугує орієнтовним показником розвитку у певних умовах;
- є числовим вимірником властивостей, стану та розвитку об’єкта спостереження;
- використовується з метою моніторингу, аналізування і прогнозування економічних процесів та оцінювання їх результатів на підставі обмеженої кількості ключових показників, кожний з яких має встановлений діапазон зміни.

На підставі цих узагальнюючих характеристик пропонується таке визначення індикатора:

“Індикатор – це провідний вимірник структурних характеристик, функціональних властивостей соціально-економічної системи, її стану чи зміни, який використовують з метою аналізування та прогнозування напрямів її розвитку у певних умовах функціонування”.

Відзначимо, що ототожнення понять “індикатор” та “показник” є доволі поширеним явищем в економічних наукових джерелах. Для цього є певні підстави, оскільки кожний індикатор є показником, однак не кожний показник може бути індикатором. Для цього показник повинен відповідати, принаймні, таким вимогам:

- аналітична доступність (вимірюваність) та інформативність;
- придатність для використання у прогнозних розрахунках;

- визначеність інтервалу допустимих значень (двосторонньо чи односторонньо обмеженого);
- спрямованість на відображення тенденцій та напрямів розвитку.

Сформувавши визначення поняття “індикатор”, перейдемо до класифікації індикаторів розвитку підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація індикаторів розвитку підприємства*

Класифікаційні ознаки	Види індикаторів
1. Сфери застосування	Фінансові, операційні, збутові, маркетингові, економічні, соціальні, екологічні тощо
2. Способи оцінювання процесу розвитку	Прямі (безпосередні), непрямі (опосередковані)
3. Часова основа порівняння	Базові, фактичні, планові
4. Часова спрямованість оцінювання процесу розвитку	Ретроспективні, поточні (проміжні, підсумкові), прогнозні
5. Рівень деталізації структури об'єкта дослідження	Цілісні, елементи
6. Рівень агрегування	Одиничні, групові, інтегральні
7. Рівень унікальності	Універсальні (типові), спеціальні
8. Обов'язковість дотримання	Директивні, рекомендаційні
9. Повнота охоплення процесу розвитку	Вибіркові (фрагментарні), комплексні (системні)
10. Способи формування	Первісні, похідні
11. Одиниці вимірювання	Кількісні (абсолютні, відносні, середні), якісні.
12. Способи представлення значень	Точкові, інтервальні

*Примітка: сформовано на основі [2–19].

Розглянемо детальніше кожний вид індикаторів, наведених у табл. 2. Так, за сферою застосування індикатори класифікують на фінансові, операційні, збутові, маркетингові, економічні, соціальні, екологічні тощо. За способом оцінювання процесу розвитку – прямі (безпосередньо пов'язані з об'єктом аналізування) і непрямі індикатори (опосередковано відображають характеристики об'єкта). Так, для здійснення індикативного управління розвитком підприємств використовується непрямий метод як найдієвіший економічний інструмент в умовах ринкової економіки [20].

За часовою основою порівняння індикатори є базовими (висвітлюють певний період, який береться до порівняння), фактичними (відповідають наявному стану) та плановими (використовуються під час побудови планів-прогнозів діяльності підприємств). За часовою спрямованістю оцінювання процесу розвитку виділено ретроспективні (за минулі періоди), поточні (проміжні, підсумкові) та прогнозні (на майбутні періоди) індикатори. Поточні індикатори висвітлюють результати перебігу процесу на підприємстві, тоді як прогнозні покликані описувати прогноз майбутнього стану підприємства.

Враховуючи швидкий розвиток холістичного підходу до аналізування підприємств [21], доцільним є виділення за рівнем деталізації структури об'єкта дослідження індикаторів, що оцінюють підприємство цілісно (комплексно) та поелементно. За рівнем агрегування у процесі аналізування та оцінювання варто типологізувати індикатори на одиничні, групові та інтегральні. Інтегральні узагальнюють значення факторних індикаторів у процесі побудови дерева показників.

За рівнем унікальності доцільно виділити універсальні індикатори, що можуть використовуватись для аналізування усіх видів підприємств, і спеціальні, сформовані з врахуванням особливостей та характеристик об'єкта дослідження. За обов'язковістю дотримання показників індикативного плану, відповідно директивні (обов'язкові), що встановлюються винятково методом “зверху донизу” з жорсткою прив'язкою до певного структурного підрозділу чи центру відповідальності, та рекомендаційні, що допускають відхилення від значень індикаторів відповідно до змішаного методу формування плану.

За повнотою охоплення процесу розвитку індикаторів виділено вибіркові (фрагментарні) та комплексні (системні). Стосовно способу формування існують первісні (є безпосередньою характеристикою явища чи процесу) та похідні індикатори. Зокрема у концепції збалансованої системи показників Р. Каплана, Д. Нортон вони називаються “драйверами результативності” і “результуючими оцінками”.

Відповідно до одиниць вимірювання існують такі типи індикаторів: кількісні (числові) та якісні. У сукупності кількісних індикаторів виділяють групи абсолютних (валовий дохід, собівартість виготовленої продукції, чистий прибуток, амортизаційні відрахування тощо) та відносних (умовних) індикаторів (рентабельність, капіталовіддача, ліквідність тощо). Таке розмежування викликане необхідністю поєднання абсолютних і відносних індикаторів у процесі фінансово-економічного аналізу та наростанням тенденції до використання якісних характеристик економічних явищ. За способом подання значень виділено точкові та інтервальні індикатори. Інтервальні відображають певний проміжок допустимих значень, в той час, як точкові обмежені точними значеннями індикатора.

Сформована класифікація індикаторів розвитку підприємств, як і кожна класифікація складного об'єкта дослідження, не є вичерпною і може доповнюватись додатковими класифікаційними ознаками відповідно до цілей, які ставляться у процесі дослідження соціально-економічних явищ і процесів.

Так, доповненням до класифікації може стати виокремлення індикаторів за ознакою “форма отриманих результатів”: індикатори результату (абсолютний показник) і результативності (відносний показник). Виділення

індикаторів результативності викликано тим, що ефективність розвитку підприємства є завжди позитивним відносним стимулювальним показником. У науковій літературі поширення набув підхід до обліку та аналізування ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств за дохідним принципом, коли на підставі фінансово-статистичної звітності підприємства аналізують та оцінюють значення показників дохідності та прибутковості. При цьому наявність від'ємного значення показника прибутку або ж відсутність і нульове значення валового доходу вважаються швидше винятком і не піддаються подальшому аналізу через відсутність методологічної бази [22]. Тому необхідність врахування під час аналізу негативних результатів виробничо-господарської діяльності підприємства вимагає запровадження додаткових індикаторів результативності. Отримані результати підлягають інтерпретації або у вигляді термів – словесної оцінки, або у вигляді діапазону числових значень, що формуються в процесі шкалювання.

Різноманітність форм обліку на підприємствах та недосконалість наявних джерел для аналізування розвитку підприємств потребує поділу індикаторів на такі, що отримані зі стандартної звітності і обліку, тобто цілком вписуються у сучасні стандарти бухгалтерської звітності, і індикатори, отримані з проектних джерел, таких як спеціальні наукові дослідження, проведені для виявлення необхідної інформації, власних розробок та спеціальної управлінської звітності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження різноманітних підходів до визначення поняття “індикатор” сформовано власне розуміння індикаторів як провідних вимірників структурних характеристик, функціональних властивостей соціально-економічної системи, її стану чи зміни, який використовують з метою аналізування та прогнозування напрямів її розвитку у певних умовах функціонування.

Враховуючи отримані результати, подальші дослідження варто продовжити у напрямку аналізування методології індикативного планування на основі системи індикаторів розвитку підприємств.

1. Фецуур Р.В. *Методи оцінювання потенціалу підприємств* / Р.В. Фецуур, В.Ю. Самуляк, С.В. Шишковський // Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів господарювання: монографія / за заг. ред. д.е.н. проф. М.Г. Білопольського; Макіївський екон.-гуман. ін-т. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – С. 258–264. 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с. 3. Словник сучасної економіки Макмілана / пер. з англ. – К.: “Артек”, 2000. – 640 с. 4. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Т.1. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000 – 864 с. 5. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Т.1. – Л.: Світ, 2005 – 616 с. 6. Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. *Тлумачний словник економіста* / за ред. проф. С.М. Гончарова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 264 с. 7. Райзберг Б.А. *Словарь современных экономических терминов* / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский. – 4-е изд. – М.: Айрис-пресс, 2008. – 480 с. 8. Загородній А.Г. *Фінансово-економічний словник* / А.Г. Загородній, Г.П. Вознюк. – 3-тє вид., доп. та перероб. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 844 с. 9. Семенча І.Е. *База знаній основних соціально-економічних і общенаукових термінів в помощь руководителю: терминологический словарь-справочник* / І.Е. Семенча – Дн-вск: Изд-во Маковецький, 2010. – 88 с. 10. Мельник О.Г. *Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: монографія* / О.Г. Мельник. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2010. – 344 с. 11. Фецуур Р.В. *Групи показників (індикаторів) оцінювання рівня розвитку підприємств* / Р.В. Фецуур, В.Ю. Самуляк // *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: зб. наук. пр. / відп. ред. О.С. Кузьмін.* – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 416 с. // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”.* – № 691. – С. 231–239. 12. Грабовецький Б.С. *Основи економічного прогнозування: навч. посіб.* – Вінниця: ВФ ТАНГ, 2000. – 209 с. 13. Голомб В. *Місце показників фондового ринку в системі циклічних індикаторів* / В. Голомб // *Ринок цінних паперів України.* – К.: КНЕУ.– 2009. – № 3/4. – С. 95–100. 14. Воронкова В.Г. *Управління людськими ресурсами: філософські засади: навч. посіб.* / В.Г. Воронкова, А.Г. Беліченко, О.М. Попов; під ред. В.Г. Воронкової. – К.: Професіонал, 2006. – 163 с. 15. *Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку* / М. Лендвел, Б. Винницький, Ю. Ратейчак, І. Санжаровський; за ред. І. Санжаровського, Ю. Полянського. – К.: К.І.С., 2007. – 80 с. 16. Агапцов С.А. *Индикативное планирование как основа стратегического развития промышленного предприятия* / С.А. Агапцов, А.И. Мордвинцев, П.А. Фомин, Л.С. Шаховская. – М.: Высш. шк., 2002. – 301 с. 17. Сибирская Е.М. *Методика оценки управления предприятиями на основе системы индикаторов* / Е.М. Сибирская // *Вестник Томского государственного университета “Экономика”.* – 2011. – №3. – С. 62–74. 18. Давидович І.Є. *Контролінг: навч. посіб.* / І.Є. Давидович. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 552 с. 19. Гринчущький В.І., Карапетян С.Т., Погріщук Б.В. *Економіка підприємства: навч. посіб.* / В.І. Гринчущький, С.Т. Карапетян, Б.В. Погріщук. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 304 с. 20. Фецуур Р.В. *Непрямої метод оцінювання рівня розвитку підприємств* / Р.В. Фецуур, В.Ю. Самуляк, С.В. Шишковський // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку”.* – 2012. – №727. – С. 286–291. 21. Котлер Ф. *Маркетинг-Менеджмент* / Ф. Котлер, К.Л. Келлер. – 12-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 816 с. 22. Шишковський С.В. *Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління розвитком підприємств* / Р.В. Фецуур, С.В. Шишковський // *Зб. тез за матер. наук.-практ. конф. “Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства”* (Львів, 26–28 квітня 2012 р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 325–326.